

Měšťanská hudební kultura v rudolfínské Praze

Na měšťanskou hudební kulturu rudolfínské Prahy lze pohlížet mnoha způsoby. Máme-li ji však v dané kapitole přehledně postihnout v její celistvosti a rozmanitosti, pak nejvhodnějším kritériem je rozčlenění na dva základní typy prostoru, které svým specifickým způsobem spoluvytvářela. Prvním z nich je prostor veřejný, sdílený všemi obyvateli města. Nejde zdaleka jen o veřejná prostranství, jak by se na první pohled mohlo zdát, ale též o radnice, kostely s přilehlými farními školami nebo hostince. Každý ze segmentů tohoto prostoru je definován určitými typy hudebních institucí, jež se v něm vyskytují, různými typy hudebních pramenů, způsoby muzicírování a charakterem provozované hudby. Podobně je tomu i v případě druhého pojednávaného prostoru, jímž je měšťanské soukromí.

Úvodem je nutno stručně nastínit dobové organizační uspořádání města. I když máme tendenci vnímat ho jako jednotlý celek, ve skutečnosti se jednalo o tři samostatné správní jednotky – Staré Město (založeno králem VÁCLAVEM I. roku 1232), Menší Město (založeno králem PŘEMYSLEM OTAKAREM II. roku 1257) a Nové Město (založeno císařem KARLEM IV. roku 1348) – k nimž roku 1598 přibýly Hradčany, jež byly císařem RUDOLFEM II. povýšeny z poddanského města na město královské.

Každé pražské město tedy mělo svou vlastní úřední agendu a radu tvořenou konšely z řad měšťanských elit, kteří ze svého středu volili nejvyššího představitele obce – purkmistra, jenž zastával svůj úřad pouhé čtyři týdny a poté funkci předával dalšímu konšelovi. Budova radnice je tedy jedním z důležitých symbolů sebevědomí městského stavu. Zde prováděli měšťané důležité právní úkony týkající se jejich osobního života i majetku.

Městská rada však nebyla pouhým správním orgánem, nýbrž se angažovala i na poli hudební kultury. Zřizovala totiž soubor trubačů, kteří vedle prosté signální hudby měli povinnost hrát ve všední i sváteční dny z radniční věže vícehlasé skladby. V období velkých církevních svátků byli radou posíláni na výpomoc do pražských kostelů. O povinnostech trubačů vůči městské radě se můžeme přesvědčit díky dochovaným instrukcím z roku 1585. Trubači se dokonce dostali i do malostranského městského znaku (viz obrázek). Hráči na něm drží přirozené trumpety, které ovšem umožňovaly pouze hru alikvotních tónů a byly tak vhodné jen pro jednoduché fanfáry. Náročnější hudba si vyžadovala jiné typy dechových nástrojů – pozouny, šalmaje, cinky, dulciány aj. (viz obrázek). Proto byli měšťtí hudebníci ze své podstaty multiinstrumentalisté. V dobových pramenech jsou spojováni především s pozounem, který také dal jejich souboru název »pozounáři«. Hudební mecenát pražských městských rad však nekončil pouze u vydržování hráčů na dechové nástroje. Konšelé finančně podporovali výrobu nákladných rukopisných zpěvníků (kupříkladu tzv. Staroměstského graduálu náležejícího Betlémské kapli či tzv. Malostranského graduálu, které obsahují celostránkové iluminace městských znaků) nebo přispívali na vydání hudebních děl tiskem (Jacob HANDL-GALLUS: *Tertius tomus musici operis*, Praha 1587; Johann KNÖFEL: *Novae melodiae*, Praha 1592; Jacob HANDL-GALLUS: *Moralia*, Norimberk 1596; Nicolaus ZANGIUS: *Magnificat*, Praha 1609). Z výše uvedeného vyplývá, že pražská městská samospráva významným způsobem stimulovala hudební dění ve veřejném prostoru, ať už v podobě financování činnosti vlastních instrumentálních ansámbľů, nebo formou mecenátu.

Již bylo naznačeno, že městská rada vstupovala skrze soubor »pozounářů« i do sakrálního veřejného prostoru pražských kostelů. To se však dělo jen o největších církevních svátcích – Vánocích a Velikonocích – a u příležitosti oslav patrocinia toho kterého chrámu. Hlavním hudebním tělesem, jež neslo tíhu zodpovědnosti za každodenní hudební doprovod liturgie, byl sbor žáků farní školy, kteří zde účinkovali několikrát denně při pravidelných bohoslužbách (raních mších a odpoledních nešporách), ale i při nepravidelných soukromých zádušních obřadech. K nim se o nedělích a svátcích přidávalo literátské bratrstvo, laické sdružení hudbymilovných měšťanů rekrutujících se zejména z vrstvy kulturních, intelektuálních a politických elit města. Během bohoslužeb zazníval nej-

V letech 1614-1618 vydal německý hudební skladatel Michael PRÆTORIUS (1571-1621) rozsáhlou třísvazkovou hudební encyklopedii s názvem *Syntagma musicum* (Hudební ústava). Její druhý svazek je věnován systematickému popisu dobových hudebních nástrojů (*De organographia*). Druhé vydání spisu z roku 1619 je doplněno skvostně vypravenou obrazovou přílohou, která je dnes neocenitelným průvodcem v poznávání pozdně renesančního instrumentáře. Z bohatého ikonografického materiálu vybíráme pro ilustraci jednak nástroje dechové, které používali měšťtí hudebníci, jednak strunné (drnkací i klávesové), jež se objevovaly v měšťanských domácnostech.

častěji jednohlasý chorál, případně zpěv duchovních písní v podání shromáždění věřících. Ve sváteční dny přišla ke slovu i vícehlasá hudba domácí nebo zahraniční proveniencí (o jejím charakteru více v kapitolách věnovaných konkrétním hudebním pramenům). Velká část pražských kostelů byla v rudolfínské době vybavena většími či menšími varhanami (o nich podrobněji pojednává ve speciální kapitole Petr DANĚK). Stálého varhaníka si však mohly dovolit vydržovat pouze ty svatyně, jejichž záduší přinášelo pravidelný a dostatečný výdělek. Chudší kostely, z nichž některé dokonce neměly ani svou farní školu, si alespoň na výroční pouť zjednávaly nejenom varhaníka, ale i žáky a literáty z jiné farnosti (tato praxe panovala například v dnes již neexistujícím staroměstském kostele Panny Marie Na Louži).

Vraťme se však zpět k farním školám coby jednomu z pilířů měšťanské hudební kultury (nejen) rudolfínské Prahy. Hudba zde byla pevnou součástí denního režimu nejenom při účinkování v kostele, ale i v samotné výuce. Množství dochovaných školních řádů předbělohorského období vymezuje hudbě v rámci výuky pevné místo v popoledním čase, který byl určen seznámení se základy hudební teorie a praktickému nácviku liturgických skladeb. Hudba však mnohdy výuku zcela opanovala, zvláště v období koledování, jež nebylo spojeno pouze s obdobím Vánoc, ale i s jinými církevními svátky (sv. Martin, sv. Kateřina, sv. Mikuláš), při nichž žáci – mnohdy i se svými učiteli – vyrazili do ulic města a za zpěvu jednohlasé i vícehlasé hudby obcházeli měšťanské domy s prosbou o dar. Vzhledem k tomu, že zvláště ve školním prostředí nebylo nikdy peněz nazbyt, probíhaly podobné pochůzky – dobově nazývané »rekordace« – i mimo zavedené církevní svátky a vedly k mnoha stížnostem měšťanů, kteří poukazovali na fakt, že jsou obtěžováni žebrajícími studenty, kteří nadto zanedbávají důležitou výuku. Právě díky fenoménu rekordací se propojují obě roviny veřejného prostoru, kdy sakrální repertoár vstupuje do sekulárního prostředí.

Také privátní prostor disponuje oběma zmíněnými rovinami. Jeho sakrální dimenzi představují privátní bohoslužby v kostelích a kaplích určené pouze úzkému okruhu účastníků. Nemuselo se vždy jednat pouze o zádušní mše ve výroční den úmrtí donátora, ale například o cechovní liturgie. Hudební doprovod těchto privátních bohoslužeb zajišťovali žáci a literátské bratrstvo za doprovodu varhaníka a výjimečně i pozounářů. Víme to díky vzácně dochovaným účetním dokladům cechu zlatníků, kteří si takto početný aparát objednávali na svátek patrona cechu sv. Eligia (1. prosince) do vlastní kaple, jejíž zbytky jsou dnes součástí jednoho z traktů staroměstské klementinské koleje.

Zbývá nám pohled do ryze soukromého prostoru měšťanských domů, jejichž obyvatelé pěstovali hudbu pro vlastní potěšení. Z dochovaných pozůstalostních inventářů víme, že určitá část pražských měšťanů vlastnila zpěvníky duchovních písní, někteří však také tištěné nebo rukopisné sbírky vícehlasé hudby vokální či instrumentální, hudebněteoretické příručky a dokonce i hudební nástroje, mezi nimiž se nejčastěji objevuje loutna nebo klavichord, případně jiné klávesové nástroje (regál, virginal). Většinu uvedených titulů polyfonní hudby nelze snadno určit. Z identifikovatelných sbírek jsou to zejména autorské tisky duchovní hudby Orlanda di LASSO (1532-1594) nebo Johanna KNÖFLA (c1530-c1617) a Carla LUYTHONA (1557/58-1620), dále motetové antologie Pietra GIOVANNELLIHO (c1530-c1583) či výbor populárních madrigalů Friedricha LINDNERA (c1542-1597). Mezi vlastníky uvedených hudebnin a nástrojů bychom našli hlavně příslušníky městské inteligence, úředníky a obchodníky, pro něž tento druh majetku znamenal posílení společenské prestiže. Velmi zajímavým údajem, který lze z dochovaných inventářů vyčíst na základě statistického zpracování, je fakt, že po příchodu císařského dvora do Prahy (1583) v měšťanských domácnostech významným způsobem narůstá podíl vícehlasé hudby a hudebních nástrojů. Můžeme to považovat za jeden ze zjevných projevů pozitivního vlivu rudolfínské kultury na domácí měšťanské prostředí.

Vícehlasou hudbu, kterou měšťané vlastnili, si hráli pro své vlastní potěšení. Tomu bylo možné se věnovat buď individuálně (sólovou hrou na loutnu či klávesový nástroj, případně v kombinaci s vlastním zpěvem), nebo skupinově. Nemůžeme proto vyloučit ani domácí rodinné muzicírování. Tomuto druhu ušlechtilé zábavy se ovšem měšťané věnovali také se svými přáteli. Podobná hudeb-

ně-amatérská uskupení nacházíme v té době i jinde v Evropě, kde bývají nazývána *collegium musicum* nebo *convivium musicum*. Statuta takového spolku jsou v Praze doložena sice až v roce 1616, to ovšem neznamená, že by zde do té doby obdobná sdružení neexistovala. *Collegium musicum*, které bylo ustaveno 1. července 1616 na Starém Městě pražském, tvořilo osm měšťanů různé národnosti, vyznání i politického smýšlení. Přesto našli při hudbě společnou řeč. Scházeli se každých čtrnáct dní v obydlí některého z členů ke společnému vokálně-instrumentálnímu provozování motet, madrigalů a jiných kusů, spojenému navíc s dobrým jídlem a pitím.

Máme-li na závěr celkově charakterizovat měšťanskou hudební kulturu rudolfínské Prahy, nezbývá než konstatovat, že byla velmi bohatá a různorodá jak ve veřejném, tak privátním prostoru a do určité míry přijímala kulturní podněty císařského dvora.

Literatura

Zikmund WINTER: *Život církevní v Čechách: kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století, I-II*, Praha 1895-1896 ♦ Zikmund WINTER: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století: kulturně-historický obraz*, Praha 1901 ♦ Ernst RYCHNOVSKÝ: *Ein deutsches Musikkollegium in Prag im Jahre 1616*, in: *Zeitschrift der Internationalen Musikgesellschaft* 6 (1904/05), s. 20-24 ♦ Emilián TROLDA: *Pozouněři*, in: *Cybil* 72 (1947), s. 8-10 ♦ PEŠEK, Jiří: *Z pražské hudební kultury měšťanského soukromí před Bílou horou*, in: *Hudební věda* 20 (1983), s. 242-256 ♦ Markéta KABELKOVÁ: *Hudba a škola v období české renesance*, diplomová práce, FF UK, Praha 1984 ♦ Jan KOUBA: *Od husitství do Bílé hory (1420-1620)*, in: Jaromír ČERNÝ et al.: *Hudba v českých dějinách od středověku do nové doby*, Praha 1989, s. 85-146 ♦ Václav LEDVINKA - Jiří PEŠEK: *Praha, Praha 2000* ♦ Jan BAŤA: *Hudební Praha 16. věku, I: Staré Město pražské*, Praha 2018.